

הכלה או מיון - דעת הרב קוק על אינטגרציה ומצויינות במוסדות החינוך

הקדמה
משנת הרב - אחדות והכלה
הדרכתו המעשית של הרב - מיון והתבדלות
העדפת האיכות על הכמות
יישוב הסתירה-לכאורה בין המשנה הרעיונית להדרכה המעשית
האם דרכו זו של הרב מתאימה לדרכם של חז"ל?
מצויינות - חסד עם הכלל ועם הפרט
הנזקים העלולים להיגרם מהמצויינות והדרך להתמודד איתם
סיכום

הקדמה

אחת השאלות המורכבות בתהליך קבלת תלמידים למוסדות היא שאלת ההכלה או המיון, האם יש לפתוח את שערי המוסד לכל תלמיד החפץ ללמוד בו, או שראוי להימנע מלקבל תלמידים על רקע של אי התאמה למוסד מבחינת כישוריהם או מבחינת רמתם הרוחנית. מאמר זה יעסוק בדעת הרב קוק זצ"ל בשאלה זו, האם דרכה של תורה לעודד אינטגרציה, או דווקא לעודד מצויינות והצבת רף גבוה באופן שיחייב מיון ודחיקת מי שאינו מתאים. המאמר יעסוק בשאלה זו רק ברובד העקרוני. הוא לא יעסוק ברובד המעשי ובהערכת המציאות במוסדות השונים בימינו, וכן לא בהשלכות הרוחניות, האישיות והציבוריות הנגזרות מכל אחת מהדרכים האלו. אין ספק שהמצב הרוחני והחברתי כיום שונה ממה שהיה בזמנו של הרב במובנים רבים, ויתכן שכיום הרב היה מכריע בחלק מהדברים באופן שונה לכאן או לכאן, וזו סיבה נוספת לכך שהדברים מובאים כאן רק לצורך בחינת העניין מבחינה עקרונית. לעיתים "עת לעשות לה" הפרו תורתך", וההכרעה המעשית עשויה להשתנות מתקופה לתקופה וממצב למצב, אך העקרונות הרוחניים אינם משתנים, והמאמר יתמקד בהם.

משנת הרב - אחדות והכלה

לרבים יש נטייה לתמוך באינטגרציה במוסדות החינוך, הן משום שהיא נתפסת כנכונה יותר לכאורה מבחינת עבודת המידות והשאיפה לאחדות עם ישראל, והן משום שנראה במבט ראשון שזו היא הדרכתם של חז"ל וגדולי ישראל. תורת הרב

זצ"ל שעוסקת רבות בשייכות לכלל, באחריות על כלל ישראל, בתועלת הרבה גם ליחיד מעצם שותפותו עם הכלל ובמחירים שראוי שישלם עבור כך, אך טבעי שתוביל להבנה שכך דעתו גם ביחס למוסדות החינוך ולשאלות חברתיות מעשיות נוספות. ואכן, בתורת הרב קיימים מקורות אין ספור המביעים עיקרון זה. כך למשל כותב הרב ביחס לאחדות האומה (אורות, אורות התחייה, כ):

מחלוקת הדעות על דבר הדרכת הכלל, אם בזמן הזה... ראוי להפריד את האומה, שהכשרים נושאי דגל שם ה' לא יהיה להם שום יחש עם פורקי עול הפושעים, או שמא כוח השלום מכריע את הכל... אין קץ לרעות הגשמיות והרוחניות של התפרדות האומה לחלקים... זאת היא ממש מחשבה של עבודה זרה כללית, שהננו בטוחים עליה שלא תתקיים... וככל מחשבה של עבודה זרה, היא מחריבה ומדאיבה - אפילו כשלא באה ולא תבוא לידי מעשה.

כך גם ביחס לעצם תוקפה של תורה (אדר היקר עמ' לט):

...וכן כל מצוות חכמים שאנו מקיימים, היסוד העיקרי שלהן היא קבלת "הגוי כולו", שהיא כבוד האומה והשפעתה ההיסטורית הניצחית האלוהית החביבה, שכל מה שהיא יותר מתעתקת היא יותר מתחבבת, ומתגלה בתוכה יותר הרצון והצביון הכללי של האומה בכללה. ואע"ג "דאסמכיהו רבנן על לא תסור", מ"מ היסוד הברור הוא קבלת האומה כמפורסם משום דאיכא "הגוי כולו" דווקא, היינו שנתפשט הדבר ברוב ישראל.

וממילא גם ביחס לקשר בין תלמידי חכמים לעמי ארצות, והרווח הרוחני שתלמידי החכמים מרוויחים מזה מלבד הערך העקרוני (שמונה קבצים, קובץ ב, פסקה סז):

תלמידי חכמים משתלמים על ידי עמי הארץ. כי אף על פי שאור התורה הוא חיי כל, מכל מקום, הלא היא גם כן סמא דמותא למשמאילים בה, והיא מגרעת את כוחם הרבה יותר מאילו היו חסרי תורה והטבע הפשוט פעל עליהם באורחות חייהם... והרפואה הניגודית לסמא דמותא המעורב באה על ידי ההתחברות הכללית שיש לתלמידי חכמים עם עמי הארץ מכללות האומה, שעל ידי זה משפיעים הם האחרונים את היושר הטבעי שלא נתשטש כלל על ידי שום התחכמות שבעולם.

ובדומה לכך (אורות הקודש ב, עמ' שסד):

האינטליגנציה חושבת שיכולה היא להיפרד מעל ההמון, שאז תהיה יותר בריאה ברוחה, יותר אצילה במחשבתה. זוהי טעות יסודית, טעות שאינה מכרת את הצד הבריא שיש בההכרות הטבעיות, בהרגשות הטבעיות,

ובחושים הטבעיים, שלא נתתקנו, אבל גם לא נתקלקלו על ידי שום השפעה קולטורית (תרבותית). הצד הבריא של היושר מצוי באנשים גסים יותר ויותר ממה שהוא מצוי במלומדים ומוסריים בעלי מחשבה... ולאו דווקא בהרגשת המוסר השורשית עולה הוא ההמון על אנשי הסגולה, גם בהרגשת האמונה, הגדלות האלוקית, היופי, החושיות, הכל אשר לחיים בדרך ישרה... הוא יותר בריא וטהור בהמון.

הדרכתו המעשית של הרב - מיון והתבדלות

אולם לעומת משנתו הרעיונית התומכת בהכלה, הרי שבהנהגתו המעשית והדרכתיו ניכר שהוא נותן מקום לדרך של מיון והתבדלות, ואף רואה בה דרך מועדפת.

באגרת לרב חרל"פ (אגרות הראיה, אגרת תרמד) עוסק הרב בהכרח להעמיד ישיבות לנערים שיעסקו בתורה בלבד, ולא להסתפק במוסדות שמשלבים לימודי קודש ולימודי חול, על אף תמיכתו גם בהם. בהמשך כותב הרב על ההכרח ליצור מסגרות חינוך בעלות מאפיינים ייחודיים לכל רמה רוחנית:

וגם במושבות, הלא יודע כת"ר חביבי את אימרת הקבועה, ששלושת דרכי חינוך עלינו לסכם כשאנו באים לחפש דרכי תיקון למצבו הרוחני של הישוב. אותה המחשבה שחושבים אחרים להשריש, שהישוב צריך להיות מחונך בחינוך בעל גוון אחד, עליה מוכרחים אנו להילחם. שונים הם המעמדים הרוחניים והחומריים, שונים הם הכישרונות, ושונה מוכרח להיות החינוך.

לאחר שהרב מבאר את הצורך לקדם עד כמה שאפשר את המצב הרוחני בסוג הראשון, בתי הספר החילוניים, הוא כותב על הצורך להעמיד שני סוגי מוסדות לציבור שומרי המצוות. כי אמנם יש צורך בתלמודי תורה עם לימודי חול מועטים לרוב הציבור שהיה אז בארץ, אבל תקווה להעמיד תלמידי חכמים גדולים רואה הרב דווקא בחינוך על טהרת הקודש, ללא לימודי חול כלל, שגם אם חינוך כזה אינו מתאים לרוב הציבור, הכרח להעמיד מסגרות כאלה למי שמסוגל לכך, "יחיד סגולה" ו"עילויים" כלשוננו:

אמנם כל זה לא יביא עדיין מרפא גמור בכנפיו, כל זמן שאין לנו מכון כזה שיוכל לקלוט את השרידים היחידים שבבעלי הכישרון, שרוחם נכון בקרבם להיות מוקדשים כולו קודש לד' בהתמדה גדולה בתורה, בעומק הלכה בגפ"ת ובפוסקים, במוסר וביראת שמים, בשכל טוב ומידות מפוארות הראויות ליחיד סגולה.

הרב רואה בכך נחיצות כל כך גדולה, עד כדי מוכנות לשלם מחיר בכך שהלימוד יהיה בשפה זרה (מן הסתם הכוונה לידיש) ולוותר על שפת העברית ו"ערכים מחודשים" נוספים:

וילדי חמד הללו הם עומדים למעלה מכל הערכים המחודשים. לא די שאינם צריכים לבלות את זמנם היקר בלימודי חול, ביחוד בראשית טל ילדותם, אלא שגם את ההסתגלות להדיבור העברי בלימודם ג"כ אינם צריכים. אע"פ שהניסיון הראה שההבנה של הסוגיות, אפילו היותר עמוקות, אינה נפגמת מפני הדיבור העברי אם אך המלמד הוא מי ששפתו שגורה יפה בפיו, אבל סוף-כל-סוף איזה קצת מועקה עדיין מוצא כל ילד וכל גדול בדיבורו העברי שעדיין לא ניצח לגמרי את הבית ואת השוק, ואיננו עדיין שפת-אם ממש. ואם אנו מוותרים על מועקה זו בשביל התכסים הרגיל בעד הרוב, הבינוניים, אין אנו רשאים לרצפו גם על היחידים העילויים, אם ימצאו לנו, והדומים להם. ומהם ניקח דוקא את הטיפוס החביב של הת"ח העתיק, הממולא בתורה ויראת שמים מאירה וברה... והאחוז העליון הזה, לפי מידת כמותו בפחות או יתר, הוא הגורם העיקרי ביחס לשמירת הציביון העתיק בסדרי החינוך.

דרכו זו של הרב באה לידי ביטוי גם בהדרכתו האישית לבנו הרצי"ה כשהיה בן 15, למי להתחבר מבחינה חברתית, כמובא באיגרת ששלח לבנו ב"א מרחשוון תרס"ו, בלומדו בירושלים בשיבת "תורת חיים" שבראשות הרב זרח אפשטיין (האיגרת המקורית מצויה בידי ר' אברהם זק"ש, ופורסמה ע"י הרב נריה גוטל):

כתוב נא לנו מכל הפרטים אשר איתך. ולמען ה' תראה להתפלל בכוונה, ולהיזהר בברכת הנהנין ועניית אמן בכוונה ובשמחה, לעשות כל המצוות המזדמנות כמו צדקה וגמ"ח בגופו ובממונו ואהבת יָעִים, רק שלא לפזר יותר מדאי, כי אם המעט שעושים לעשות בלב טוב. ולהתחבר רק עם ילדים יראי שמים ובעלי מידות טובים ושקדנים בתורה, ולהתרחק מן הבטלנים המבטלים את זמנם בשיחות בטלות ובעצלות, ולהשגיח על בריאותך בעניין אכילה ושינה כראוי.

גם באיגרותיו ביחס לתלמידים המתאימים לשיבתו שלו, הרב מזכיר פעמים רבות את העובדה שהוא מיעד את הישיבה דווקא לתלמידים "יחידי סגולה" ו"מצוינים" ברמתם הלימודית והרוחנית. כך למשל באגרות הראיה, איגרת עז:

אמנם בדבר הפרוגרמה (התוכנית לשיבה), ודאי חפצי גדול להרבות אור הדעת הכללי בין יחידי סגולה המצוינים בתורה ויראת שמים של אמת, ועל אדמת הקודש ביחוד.

ושם, באיגרת שמט:

המצויינים אשר יברו להם דרכם להיות גדולים בתורה, בגפ"ת ופוסקים, בחריפות ובקיאות, אקווה בע"ה שיכנסו ל"הישיבה" אשר זה מקרוב כוננה ב"ה.

ובאיגרת א'רפז:

תהילה לה' יתברך כי הישיבה הולכת ומשתכללת, צעירים מצויינים הראויים להיות כלים מחזיקי ברכה באור תורה וחכמת לב, ביראה טהורה וברגש קודש של לבת אש טהורה לאהבת עם ד' ובנין ארץ חמדתו על יסודות קדושת אורה של תורה, צעירים כאלה הולכים ומתקבצים, ורבים מתעתדים לבוא.

וכהנה רבות.

בתוכנית להקמת הישיבה המרכזית העולמית מגדיר הרב למי היא מיועדת, ומה הם תנאי הקבלה אליה (מאמרי הראיה עמ' 63):

הישיבה המרכזית העולמית... אשר אליה ינהרו כל הצעירים לימודי ה' המצויינים בכישרון ושאר-רוח מכל תופשי התורה בכל תפוצות הגולה... התלמיד הבא להתקבל צריך להיות מצוין במידותיו התרומיות, בקי לפחות בסדר גמרא אחד, ומוכשר להיות נושא ונותן בחקר ההלכה בשכל ישר. ואין צריך לומר שהוא צריך לדעת את התנ"ך ידיעה יסודית כללית, ותוכן כל ספר ופרטי פרקיו.

מדובר על תנאי קבלה מחמירים בהחלט, ובפרט בהתחשב בעובדה שהרב מציין שגיל המתקבלים לישיבה הוא 16 (!). אמנם הרב לא אומר במפורש שתלמידים חלשים מבחינה לימודית או רוחנית לא יתקבלו, אך תנאי הקבלה ותוכנית הלימודים שהרב מציין יוצרים מצב שלא מאפשר לתלמידים כאלה להתקבל, ולמעשה נראה שגם אם הם יצליחו להתקבל לא כדאי להם מבחינתם להצטרף לישיבה (וראה להלן).

בדומה לכך בהקשר אחר, הרב רואה ערך בהקמת מושבות המיועדות רק לתלמידי חכמים, או לבעלי בתים יראי שמים. כך באגרת תקמו:

הרעיון להושיב ת"ח על הקרקע הוא נשגב מאוד. והנה כבר נוסדה במושבה פתח-תקוה אגודה להפרחת הישוב מבני תורה יראים ושלמים. ואם רצון כת"ר לזה, יוכלו להחל בפעולה מיד ליישב בערך עשר משפחות ויותר ת"ח הגונים, שיעסקו בעבודת האדמה ויקבעו ג"כ עיתים לתורה, ויהיו מצויינים למופת בדרכיהם הישרים בע"ה.

ובאגרת תרע"ז:

...ומה גדולה וקדושה היא הפעולה של יסוד מושבות ביחוד לכינוס של שלומי אמונים ועל-פי התורה והמצוה בחיי היחיד והציבור למעלה בקודש, כרצון כל יראי ד' וחושבי שמו. המושבות הללו, כשיכון ד' מעשינו, תהיינה לאות ולמופת בעה"י לכל שלומי אמונים מקרוב ומרחוק, להחזיק בבנין אה"ק בכל רשפי אש אהבת עולמים, ויחזקו את יסוד היהדות והתורה והיראה בישוב החדש בכלל... הבו ידכם קודש לד', ורוממו את דגל האגודה הקדושה "נחלת אבות", שמטרתה לכוון מושבות לד' ליראי ד' וחושבי שמו, שכולם כאיש אחד חברים יעמדו על טהרת הקודש כתורה וכמצוה אין פרץ ואין יוצאת.

העדפת האיכות על הכמות

הרב קוק זצ"ל מתייחס לשאלת האיכות או הכמות במקומות רבים ובמגוון של נושאים. כך למשל מבאר הרב את דברי חז"ל "יפה שיחתן של עבדי אבות, יותר מתורתן של בנים" (אורות, אורות התחיה יד):

שריד קטן מדבר גדול הוא יקר ומעולה מדבר קטן שלם. ניצוץ אחד מאור חיי האבות, מקדושתם וגבורת אלוקים העליזנה שבגדולתם... הוא נעלה ונשגב מכל הקדושה הגלויה שבתוכן של אמונה ויראה, תורה ומצוה, של ההמשך המועתק מספיחי ספיחים של בנים, "יפה שיחתן של עבדי אבות יותר מתורתן של בנים".

וביחס לעוצמת ההשפעה של ת"ח גדול וצדיק, בהשוואה להשפעתם של בעלי כריזמה ודרשנים שאינם בעלי מדרגה גבוהה בתורה ובצדקות, כותב הרב (אדר היקר, עמ' לה):

חכם גדול אחד גאון בתורה, צדיק במעשיו וישר במידותיו, יפעול במהלך חייו ובהשפעתו, היוצאת ע"פ רוב דווקא בלי שום כוונה מצידו, הרבה יותר מאלפי מאמרים ודרשות מלהיבות. אמנם ראויים הם המכשירים להתקבל בתור כלים עוזרים, הכח הספרותי והשפעת הדרשה ראויים הם תמיד להיות מתלווים אל השפעת החיים עצמם.

ידועים הדברים שכתב הרב על כניסת הברון רוטשילד להר הבית באופן הנוגד את ההלכה: "פגימה אחת בקדושת מקום בית חיינו עולה לנו על כל מיליונים של יישובים מעשיים" (אגרות הראיה, אגרת תרע"ז). לאמור, האיכות עדיפה על הכמות, ופגימה איכותית לא תתוקן גם ע"י כמות גדולה מאוד של פעולות שהן פחותות בערכן בהשוואה אליה.

ביחס לנושא שלנו, דרכי החינוך והרבצת תורה, ייחד הרב פסקה שעוסקת בשאלה זו באופן ישיר, וגם בה הוא מדריך להעדיף את האיכות על הכמות. וכך כתב הרב (עין איה ברכות ו, פסקה כה) על דברי הגמ' ברכות (לט, ב):

"רב אמי ורב אסי כי הוה מתרמי להו ריפתא דעירובא הוו מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ, אמרי, הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחרית". הערה מוסרית יש בזה, כי להשלמה המוטלת על האדם לזכות בה את הנמצאים כולם דרך הילוך עבודתו ישנם שני אופנים להרבות השלימות, בכמות או באיכות. השלימות בכמות היא שירבה נמצאים מושלמים, אע"פ שבכל אחד לא תהיה כי אם השלמה מועטת מ"מ מתוך שלא יצטרך להיות מרבה בהשלמת כל אחד ירבה במספר המושלמים. והאיכות היא שישתדל שמי שראוי מהנמצאים לקבל השלימות, ישלימהו כפי האפשרי ברוב יתרון, ומהשלמה של אחד בתכלית המעלה יימשך טוב לרבים.

במילים האלה האחרונות, "ומהשלמה של אחד בתכלית המעלה יימשך טוב לרבים", הרב מקהה את הפער בין ההכלה והמיון. כי לעומת מה שנראה במבט ראשון, שכביכול הממיינים דואגים ליחידים המצויינים והמכילים דואגים לכלל הציבור כולו, אומר הרב שאין להציג את ההתלבטות באופן כזה. לדעת הרב אלו שתי דרכים כיצד להועיל לכלל, והשאלה היא מהי הדרך המועדפת שתועיל יותר לכלל, האם ע"י השלמת הרבים באופן שטחי יותר אך ישיר, או שעדיפה השלמת היחידים באופן עמוק יותר, ובכך יוכלו היחידים להועיל יותר לכלל כולו.

ממשיך הרב ומכריע בין שתי האפשרויות:

וזוהי הדרך המשובחת שכווננו חכמינו ז"ל להעמיד תלמידים הרבה ולהגדיל תורה בחוג המסוגלים לקבלה, ולא לפזר כוחינו בין בתי כנסיות של עמי הארץ.

הרב, אם כן, מכריע שהמצויינות והעיסוק באיכות עדיפים, על אף שהם יגרמו לויתור על תלמידים רבים. באופן מפתיע הרב לומד זאת דווקא מדברי המשנה "העמידו תלמידים הרבה", לאמור, הדגשת אנשי כנסת הגדולה היא לא על המילה "הרבה" אלא על המילה "תלמידים". כי לא כל מי שנמצא במוסד החינוכי מתמסר להיות בגדר של "תלמיד" לרבו, ואמנם יש צורך בכמות, אבל דווקא בכמות של "תלמידים" המסורים לרבה ומסוגלים לקבל את תורתו ולהעבירה לאחרים. **"תלמידים הרבה"!**

במילים "ולא לפזר כוחינו בין בתי כנסיות של עמי הארץ" כמובן אין מטרתו של הרב לשלול את ערך העשייה הרוחנית בקרב העם שבשדות, אלא להדגיש שעיקר הפעולה צריכה להיות פנימה בבית המדרש בגדלות ובעומק, ורק מתוך כך תהיה גם

האפשרות לפעול בקרב שאר התלמידים והציבור. הרב משווה זאת גם ליחס שבין עם ישראל לאומות העולם:

וכן בכללות ישראל, להרבות עוצמה בתורה ויראת ד', ולא לנוד להאיר עמי הארץ וגוים רבים באור ד' בדרך מועט שיכולין לקבל'.

ומסיים הרב את דבריו ומבאר מדוע דווקא כך תהיה לכלל תועלת גדולה יותר:

כי מריבוי האור שיזרח בשלמים הגמורים יאיר אור גדול ג"כ על שאינם שלמים, אבל בהשתדלות לפזר הכוחות על הרבה נושאים, וכל אחד לא יהיה שלם בתכלית, לא יבוא לעולם אל מטרה נכונה... כי שלימות העולם בכללו תבוא מריבוי בקיאים כל אחד במקצוע מיוחד בתכלית המעלה, ולא ממי שסופג הכל רק בדרך שטחי, כי ההשלמה דאיכות גדולה היא בערכה על ההשלמה דכמות.

יישוב הסתירה-לכאורה בין המשנה הרעיונית להדרכה המעשית

בכך תהיה לנו תשובה, איך משתלבים דברי הרב קוק על הצורך בהתבדלות בחינוך, בחברה, ובמקום המגורים, עם משנתו הדוגלת במסירות לצרכי הכלל והעדפת מעלת הכלל על פני צרכי הפרט. נראה שלדעת הרב אחד הדברים החיוניים ביותר לכלל הוא דווקא בניית האיכות של הפרט, ובלבד שהיא נעשית מתוך מגמה כללית ולא מתוך התעלמות מצורכי הכלל. כך בדבריו ביחס למושבות לבני תורה שהוזכרו לעיל:

המושבות הללו, כשיכונן ד' מעשינו, תהיינה לאות ולמופת בעה"י לכל שלומי אמונים מקרוב ומרחוק, להחזיק בבנין אה"ק בכל רשפי אש אהבת עולמים, ויחזקו את יסוד היהדות והתורה והיראה ביישוב החדש בכלל.

במילותיו אלה הרב מדגיש שההתבדלות הזו היא התבדלות מעשית אך לא עקרונית, והיא נובעת דווקא מתוך אחריות וחיבור לכלל, ונעשית לתועלת הכלל כולו.

כאמור הרב מתייחס לסוגיה זו במקומות רבים. כך למשל בדבר התועלת לכלל מההתבדלות כותב הרב (עין איה ברכות פרק ט, רסג):

ההתייחדות הבאה מהכרה שלמה, אינה התייחדות של טמיעה בפרטיות... כי אם התרכזות למען הוסיף כח ההשפעה וההתחברות היותר מועילה... זאת היא תורת החיבור של שתי הקצוות, התכנסות היחיד בגבולו בתור מרכז להכין כח מלא בעד הכלל.

1 כדבריו אלה בהבנת הדרך לתקן את העולם כתב גם השפת אמת (פרשת לך לך תרל"ה ד"ה שמעי בת), ודבריו אלה מדגישים את הניסיון הגדול שהקב"ה ניסה את אברהם בציווי "לך לך", שאינו רק לעזוב הכל וללכת אל הבלתי נודע, אלא לזנוח את כל התפיסה הרוחנית שלו בדבר הדרך לתקן את העולם.

לדעת הרב יש לבדוק בכל דור את היחס בין השלמת הפרטים והשלמת הכלל, כי לפעמים טובת הכלל היא שהפרטים דווקא יתרכזו בבניית עצמם, כמובן מתוך מחשבה לטובת הכלל (עין איה ברכות ט, פיסקה רעו):

...ע"פ רוב יזדמן שמשך תקופה שלמה ישלוט רוח בעולם להתעסק הרבה בתקנת הפרטים, וכל אחד יתכנס בשלימותו הפרטית. אע"פ שזאת היא הדרכה טובה, מ"מ ברוב ההתעסקות של כל אחד בשלימות עצמו ייעזבו ענייני הכלל, ולבסוף תגיע מגרעת גם אל הפרטים.

לאור זאת ממשיך הרב ומבאר את הדרכת חז"ל "תניא הלל הזקן אומר, בשעת המכנסים פזר, בשעת המפזרים כנס":

ע"כ בראות איש אשר רוח בו בדורו שיש נטייה עצומה ויתירה בו אל הכינוס, אז יפזר, יעורר רוח בני הדור לעסוק בפיזור כחותיהם הטובים לתקנת הכלל כולו... (ולעומת זאת) בעת המפזרים יותר מדאי (צריך) לעורר לכנס, להתעסק בשלימות היחידית טרם יצא להשלים את זולתו, לבל ילמד (אחרים) טרם ילמד, ובל יקשוט אחרים טרם יקשוט עצמו, וכדי שיתאמצו הכוחות הפרטיים, ואז ישוב לגלגל החיים לדחות העושר הפרטי הצבור באוצר הפרטים אל הכלל בכללו.

אמנם, לדעת הרב לפעמים יחיד הסגולה צריכים לוותר על חלק ממעלתם הרוחנית לטובת הכלל, כשיש חשש לנזק לכלל (ראה עין איה סדר זרעים, פיסקה מ), וכל מה שאפשר להועיל לכלל גם בכמות, חובה להשתדל בכך ככל האפשר. אך מצד שני, זהו בתנאי שהמחיר אותו צריכים היחידים לשלם הוא רק במניעת התעלות, אך לא בירידה רוחנית (ברכות ו, פיסקה נח):

כלפי מה שהזהיר תחילה שלא יכנס באחרונה לביהמ"ד, אע"פ שיוכל היות שהתבודדות תהיה לו לשלימות יותר מוכשרת בעיוניו הרמים הפרטיים, מ"מ ראוי לוותר על יתרונו הפרטי ולהיות נלווה אל קיבוץ החכמים. אבל צריך שישכיל כי חשבון זה של ויתור איזה חלק משלימותו בשביל תועלת הקיבוץ איננו ראוי כי אם בהיותו מתחבר אצל חכמים ויראי ד'. אבל לא ישתמש בזה ג"כ להיות מסב במסיבה של עמי הארץ, בחושי שם גם ירד מעט משלימותו ע"י הסבתו עמם מ"מ יועיל הוא להעלותם ולהשלימם. כי אין הדבר כן, כי אם הוא אתי לאמשוכי בתרייהו, לא הוא יועיל להם להעלותם כי אם הם יועילו להוותו להורידו ממעלתו...

וכשהמשפיע הפרטי ייפגם, גם הכלל כולו יפסיד מזה (ברכות ז, פיסקה ד):

ובאמת בשפל ערך השלימות הפרטית גם אוצר הכלל הלא יחרב וייבש, כי

אין הכלל כי אם קיבוץ פרטים ברוב יתרון... וברבות ההשלמה הפרטית יהיו המצויינים ברוכים ברוב מעלה של חכמה ודעת האלהים, ע"כ יוכלו להגדיל אושר הכלל בפאר ומעלה רוממה.

האם דרכו זו של הרב מתאימה לדרכם של חז"ל?

הכותרת הזו עלולה להיתפס כביזוי כבודו של מרן הרב זצ"ל, חלילה. וכי יעלה על דעת מישהו שהרב יעשה או יחשוב דבר גדול או קטן בניגוד לדעת חז"ל? ובכל זאת השאלה עלולה לכאורה להישאל, משום שבדורנו הושרש בפי רבים שכביכול דעת חז"ל הפוכה, והיא רואה את האינטגרציה כדרך הנכונה, ומתנגדת ליצירת מסגרות למצויינות בתורה ויראת שמים. התפיסה הזו נשענת בעיקר על שלושה מאמרי חז"ל שבמבט ראשון נראה שזו המסקנה העולה מהם, אך כשמתבוננים בהם יותר לעומק רואים ששניים מהם כלל לא עוסקים באינטגרציה, ואחד אכן עוסק בה, אך מסייג מאוד את השימוש בה לפי תנאי מסויים. האמת היא שכשרואים מה סברו הרב וגדולי ישראל לדורותיהם בשאלה זו, השאלה לא צריכה להיות למה הם סוברים אחרת מדברי חז"ל הנ"ל, אלא מה סיבת ההבנה השגויה שלנו בדברי חז"ל, וכבר אמרו חז"ל: "כי לא דבר ריק הוא מכם, ואם ריק הוא - מכם הוא" (ירושלמי פאה א, א).

כך למשל כתב בספר חסידים (סימן שז) ביחס לפערים רוחניים בין תלמידים: אל יעשה אדם חסד במקום עבירה. כגון שיש בנים לראובן ובנים לשמעון, ואומר ראובן לשמעון אתה עשיר ואני עני, ואין לי במה להשכיר מלמדים... אלא עשה עימי חסד ותעזוב לבני עם בניך לפני הרב שהשכרת לבניך, אם בניו של ראובן אינם הגונים ובטלנים ויוציאו בני שמעון לתרבות רעה אל יניח בני ראובן ללמוד עם בניו.

והוסף על זה ר' אליעזר פאפו בספרו "יעלזו חסידים": "ואפילו אם יצטרך להמעט הלימוד מבניו אל יקבל, שהרי אמרו (ב"מ סב, א) חייך קודמין, ובנך קודם לבן בנך".

ועוד כתב בספר חסידים (סימן שח) ביחס לפערים בכישורים הלימודיים:

מי שמלמד תינוקות, ואחד חריף מחברו, והאב שלהן רואה שאין תקנה שילמדו יחד, וצריכין החריפים רב לבד, אל ישתוק, ויאמר לאביהם אלה צריכים רב לבד ואלה לבד אע"פ שיפסיד אם יפרידום, חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה.

עלינו, אם כן, להתבונן יותר לעומק דברי חז"ל, ולברר במה עוסקים שלושת המקורות המדוברים.

א. סילוק שומר הפתח מבית המדרש. הגמרא בברכות (כח, א) אומרת שלאחר שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו ומינו תחתיו את רבי אלעזר בן עזריה, השתנתה מדיניות קבלת התלמידים:

תנא: אותו היום סילקוהו לשומר הפתח, וניתנה להם רשות לתלמידים ליכנס, שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כבדו - לא יכנס לבית המדרש.

הרי לנו לכאורה ראייה ברורה שיש לפתוח את השורות, להסיר את שומר פתח בית המדרש, ולקבל תלמידים ללא מיון.

אך אם נתבונן בצורה מעמיקה יותר, נראה שאין זו ראייה כלל. ראשית, הגמרא מדברת על מי שאין תוכו כבדו. מה כלול בהגדרה זו? האם הכוונה לקלקולים בירת שמים? במפרשים השונים נראה שמדובר על מידות לא מתוקנות (עין א"ה ומפרשים נוספים). בכל מקרה, ברור שמדובר על הבדלים דקים בין התלמידים, כך שכלפי חוץ קשה להבחין בהם, שהרי מדובר במי ש"ברו" מתאים. לאמור, מגיע תלמיד שנראה כלפי חוץ שהוא מתאים, זה מה שהוא אומר, וזה מה שהוא משדר בהופעתו החיצונית, בלבד, בצורת תפילתו ולימודו, בהתנהגותו בענייני תורה ומצוות, וכל השאלה היא האם יש אצלו דברים נסתרים שקשה להבחין בהם, ואולי בפנימיותו הוא לא מתאים. אמנם לא ברור מי הוא שומר הפתח בעל המדריגה שתפקידו היה לאבחן זאת, אבל זו היתה העילה למיון. האם ניתן לגזור מכך שראוי להושיב בכיתה תלמידים שיראת שמים חשובה להם, ושואפים להתגדל בתורה ובעבודת ה', יחד עם תלמידים שאפילו "ברם" מראה שזה לא חשוב להם, ולפעמים אפילו חשוב להם להראות שהם לא שייכים לאלו שלומדים ומקפידים במצוות? בנוסף, גם אם היה מדובר שם על חוסר התאמה רוחנית, הרי מדובר שם על בית המדרש של נשיא ישראל, בית המדרש העליון של עם ישראל. האם אפשר להקיש ממנו על בית מדרש אחר? מסתמא הגילאים של התלמידים שם היו גבוהים יותר מאשר גיל היסודי או התיכון, וממילא מדובר על תלמידים או תלמידי חכמים בעלי רמה רוחנית יציבה, שפחות נתונים להשפעה רעה של תלמידים שאינם מתאימים.

ב. "והעמידו תלמידים הרבה" - "לכל אדם ישנה". מובא באבות דרבי נתן (ב, ט):

והעמידו תלמידים הרבה, שבית שמאי אומרים, אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות ועשיר. ובית הלל אומרים, לכל אדם ישנה, שהרבה פושעים היו בהם בישראל, ונתקרב לתלמוד תורה, ויצאו מהם צדיקים וחסידים וכשרים.

לפי זה יוצא, לכאורה, שעלינו להכריע כבית הלל ולמנוע מיון של תלמידים.

אך יש להתבונן בדברי בית הלל, האם בדבריהם אכן מדובר על אינטגרציה? האם במחלוקת בית שמאי ובית הלל מדובר על **מערכת** החינוך? הרי מדובר פה רק על איכות **התלמיד** כשלעצמו, ללא התייחסות לשילובו עם שאר חבריו. הנושא הוא האם ראוי ללמד תורה למי שנראה רחוק מהרצון והיכולת לקיימה, האם אין זו פגיעה בכבודה ובקדושתה של התורה, או שמא יש לחשוש שהוא ישתמש בתורה שהוא לומד לרעה? אך אין בדברי בית הלל כל התייחסות לשאלה האם תלמידים חלשים רוחנית שעלולים לקלקל צריכים ללמוד עם תלמידים חזקים יותר, והדיון הוא רק על עצם זכותם ללמוד.

את החילוק זה, בין לימוד עם תלמיד באופן פרטי לבין הכנסתו לבית המדרש, כותב החיד"א (בספריו זרוע ימין ופתח עינים על מסכת אבות א, א):

אי נמי, התם בפרק תפילת השחר מיירי דווקא בבית המדרש, דיש לחוש שיחמיץ אחרים, ובית הלל מיירי ללמדו לבדו, והא שרי, דכיוון דאין כאן חששא שיחמיץ אחרים יש ללמדו לו לבדו, שמא ישוב (וכדברים האלה כתב גם בשו"ת דברי יציב יו"ד סי' קלז אות ד).

והוסיף החיד"א גם ביחס ללימוד עם תלמיד שאינו הגון לבד ושלא בחבורה: ולא תיקשי דתלמיד שאינו הגון אסור ללמדו, דיש לומר דסברי בית הלל דישנה לכל אדם אפילו לפושעים, דאפשר שיחזרו למוטב, ואחר שלמד עמם קצת אם רואה שעדיין הם במרדם יסלקם.

בנוסף, גם אם נאמר שדעת בית הלל תומכת באינטגרציה, כלל לא ברור שיש להכריע כאן כמוהם, שהרי בספר חסידים (סימן תתקצו) הכריע במחלוקת זו דווקא כבית שמאי: "מורשה קהלת יעקב, כבית שמאי, ב"ש אומרים אין מלמדים תורה אלא לבני טובים". עולה מדבריו שפשוט לו שעל אף שזו מחלוקת בית שמאי ובית הלל, צריך, או לפחות ניתן, לפסוק כאן כבית שמאי, ויתכן שהכרעתו כבית שמאי היא משום שהבין שאין זו מחלוקת אלא חילוק, והדבר תלוי במדרגה הרוחנית של האדם², ולא כל אחד יכול להרגיש שהוא במדרגה ראויה.

2 המפרשים על הגמרא חולין קלג, ב שאין ללמד תלמיד שאינו הגון נתנו לכך כמה הסברים, אם מצד עצם הפגיעה בקדושת התורה, או שילמד איך להרשיע יותר, או מצד שילמד אח"כ אחרים בצורה לא נכונה, או שלימודו על מנת לקנות (ראה עין יעקב, מהרש"א, מהר"ל חידושי אגדות שם וכן נתיב התורה פרק ח, וערוך השולחן יו"ד סי' רמו ס"ק כא).

3 דוגמה לכך מצאנו בפוסקים במחלוקת הלל ושמאי ביחס להכנות לשבת (ביצה טז, א, וראה חתם סופר שם, ועי' משנה ברורה סי' רנ ס"ק ב), שמצד כבוד שבת עדיף לנהוג כבית שמאי, ומצד מידת הביטחון עדיף לנהוג כבית הלל, וההכרעה היא בהתאם למדרגתו של כל אחד, אלא שרובא דאינשי צריכים להכריע כבית שמאי. ושמא גם כאן הנהגת בית הלל ללמד כל תלמיד מבטאת

כאמור לעיל, את עצם הדרכת חז"ל "והעמידו תלמידים הרבה" הנראית כתומכת לכאורה בהעדפת הכמות, מבין הרב כהדרכה דווקא להעדיף את האיכות על פני הכמות. בדברי הרב שהובאו לעיל, "וזהו הדרך המשובחת שכווננו חכמינו ז"ל להעמיד תלמידים הרבה ולהגדיל תורה בחוג המסוגלים לקבלה, ולא לפזר כוחינו בין בתי כנסיות של עמי הארץ", הרב בא להדגיש שזוהי דרכם של חז"ל, ומהם מסורה לנו הדרכה זו.

לאור דבריו אלה, תובן דעת בית הלל כהדרכה למצוא את האיכות גם בקרב פושעים, בבחינת "היזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה" (נדרים פא, א), כולל עניים בדת. אך בתחילת הדרך אין ללמדם יחד עם תלמידים אחרים, עד שיתברר שלא יקלקלו את חבריהם.

ואכן כך פסק הרמב"ם להלכה:

אין מלמדין דברי תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו, או לתם. אבל אם היה הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב, ומנהיגין אותו בדרך ישרה, ובודקין אותו, **ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש** ומלמדין אותו. (הלכות תלמוד תורה ד, א)

ג. **"ליהיו צוותא לחבריה"**. הגמרא במסכת בבא בתרא (כא, א) אומרת:

אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת, כי מחית לינוקא לא תימחי אלא בערקתא דמסנא. דקארי קארי, דלא קארי, ליהיו צוותא לחבריה.

ומפרש רש"י, שכשהמלמד צריך להכות תלמיד, יכה רק "ברצועות של מנעלים, כלומר מכה קלה שלא יזקק", ומי שלא לומד "ליהיו צוותא לחבריה" - אינך זקוק לייסרו יותר מדאי ולא לסלקו מלפניך, אלא ישב עם האחרים בצוותא, וסופו לתת לב.

גמרא זו אכן עוסקת בשילוב תלמיד שאינו לומד כמו כולם, אך המטרה ברורה - שיושפע מה"אחרים". דהיינו, כשכלל התלמידים לומדים ומתאימים למסגרת, ניתן לצרף גם מי שפחות מתאים, מתוך הנחה שיושפע מהרוב (וסופו לתת לב). וממילא משמע, שאם יש סבירות שבמקום שהוא "יתן לב", הוא "יקח לב" של תלמיד אחר או של כלל הכיתה, הרי שמקרה כזה אינו כלול בהדרכתו של רב לרב שמואל בר שילת.

מדרגה גבוהה שלא כל אחד ראוי לה, שהרי סברת בית שמאי ברור שאינה באה מתוך חוסר איכפתיות כלפי תלמידים שאינם הגונים, אלא מתוך הבנה שכדי לקדם תלמידים כאלה צריך להיות בעל מדרגה מיוחדת, ושמה בית שמאי סברו שהם עצמם אינם במדרגה כזו, כפי שגם ביחס למידת הביטחון הם סברו שאינם במדרגה כהלל.

בנוסף, בשונה מרש"י, המהרש"א וה"בן יהודה" שם רואים את ה"צוותא לחבריה" כמועיל דווקא לשאר הכיתה, ולא לתלמיד שאינו לומד, עיי"ש. לפי פירושם ודאי אין לנו מקור מגמרא זו לאפשר פגיעה בתלמידים בגלל טובתו של תלמיד אחר.

להלכה פסק השולחן ערוך ("יד"ס" רמה סע' ט) "אפילו תינוק שאינו מבין לקרות לא יסלקוהו משם, אלא ישב עם האחרים, אולי יבין", וצוין מקורו מהגמרא ב"ב הנ"ל, ויוצא שהשולחן ערוך הבין שהדיון הוא על תלמיד קשה-הבנה, ולא על תלמיד שעלול לקלקל את חבריו.

גם אם נפרש שמדובר על תלמיד חלש רוחנית שעלול לקלקל, אי אפשר להשתמש בגמרא זו באופן סלקטיבי, שהרי הגמרא שם ממליצה להכות תלמידים ברצועה כאמצעי עזר חינוכי, וכך פסקו גם הרמב"ם והשו"ע. בצורת חינוך שכזו, בה יש יראה רבה של התלמידים מהרב, ויכולת השליטה שלו בתלמידים גדולה ומגובה ע"י כלל המערכת וגם ע"י ההורים והאווירה הציבורית, ודאי שיש יותר יכולת לקחת סיכונים מחושבים ולצרף גם תלמיד שפחות מתאים. אך באווירה החינוכית הקיימת כיום, שבה כמעט שלא קיים "מורא רבך", ואדרבא פעמים רבות לרב יש "מורא התלמיד, ההורים והפיקוח" במידה גדושה, מנין לנו ההיתר להיכנס לסיכונים שהגמרא (אולי) מציעה, ללא האיזונים שהגמרא מצמידה אליהם?

ואכן כך פסק הרב פיינשטיין, שהסברא של "צוותא לחבריה" היא בתנאי שלא יקלקל אחרים (אג"מ ח"ו, "יד" ח"ג, סי' עא, עמ' שכ, א ד"ה עוד, וראה שם סי' עז בסופו).

מצוינות - חסד עם הכלל ועם הפרט

כאמור לעיל, במבט ראשון עלולה שאיפת המוסדות למצוינות להיתפס כמעידה על אטימות וחוסר איכפתיות כלפי החלשים. אין ספק שחשוב למצוא פתרונות למתקשים בלימוד או למאותגרים רוחנית, ויש בכך גמילות חסד גדולה. אבל צריך לגמול חסד גם עם הכלל, ואין חסד יותר גדול מאשר להעמיד לציבור תלמידי חכמים גדולים ומנהיגים ראויים, דבר התלוי בהגדלת תורה בכמות ובאיכות כבר מגיל צעיר, כדברי חז"ל "אם אין גדיים אין תיישים" (ויקרא רבה יא, ז). וכך כתב הרב באגרתו לרב חרל"פ שצויינה לעיל (איגרות הראיה, איגרת תרמד):

איני מוצא מקום של צורך לבאר כי מוסדים כמו ה"תחכמוני", כמה שיהיו מכוונים כדי לעשות סייג לתורה מפני התפרצות המינוח והכפירה, לא על ידם נבנה לקומם את פלטת ישראל. מקור החיים וההצלה הנצחית ישאר לעולם בבתים הגדולים שמגדילים בהם אך תורה ויראת שמים, כמובן תורה בהרחבתה וגודלה לפי כח המקבלים ולפי הכרח הדור, ויראת שמים בטהרתה

ועיזוז קדשה. מעדרי קודש כאלה, שמקום מרעיתם הוא הישיבות האיתנות, רק מהם יקומו לנו שרי קודש, גדולי תורה, רבי פעלים בעבודה ובמידות תרומיות, כאשר מעולם זאת על ישראל.

משום כך רואה הרב הכרח שיהיו תלמידים שיורפרדו משאר חבריהם וילמדו ברמה גבוהה כמידתם, ובכך יבטחו עתודות תלמידי חכמים לעם ישראל:

אמנם כל זה לא יביא עדיין מרפא גמור בכנפיו כל זמן שאין לנו מכון כזה שיוכל לקלוט את השרידים היחידים שבבעלי הכישרון, שרוחם נכון בקרבם להיות מוקדשים כולו קודש לד' בהתמדה גדולה בתורה, בעומק הלכה בגפ"ת ובפוסקים, במוסר וביראת שמים, בשכל טוב ומידות מפוארות הראויות ליחידי סגולה... **היחידים העילויים, אם ימצאו לנו, והדומים להם...** והאחוז העליון הזה, **לפי מידת כמותו בפחות או יתר, הוא הגורם העיקרי ביחש לשמירת הציבון העתיק בסדרי החינוך.**

לאמור, העמדת מסגרות בהן לימוד התורה ועבודת ה' יהיו ברמה הגבוהה ביותר האפשרית, מתוך שאיפת גדלות ומניעת בינוניות, היא חסד גדול עם כלל האומה, וכפי דברי הרב שהובאו לעיל (עין איה ברכות פרק ט, רסג):

ההתייחדות הבאה מהכרה שלמה אינה התייחדות של טמיעה בפרטיות... כי אם התרכזות למען הוסיף כח ההשפעה וההתחברות היותר מועילה... זאת היא תורת החיבור של שתי הקצוות, התכנסות היחיד בגבולו, בתור מרכז להכין כח מלא בעד הכלל.

בשולי הדברים ראוי לציין שיש בכך גם חסד עם הפרט. תלמידים שמתקשים לעמוד ברף הסביר של חבריהם לספסל הלימודים מבחינה לימודית או רוחנית מפתחים רגשות תיסכול, אכזבה, תחושות של נחיתות ועוד, ולחילופין, תלמידים שמצטיינים ביראת שמים, בהתמדה, או בכישוריהם הלימודיים, ונמצאים עם חברים שלא ברמתם, לא פעם סובלים מתיסכול בשל תחושת חוסר מיצוי, הפסד זמן, פגיעה ביכולת צמיחתם ועוד. העמדת מסגרות בהן יוכל כל תלמיד להרגיש שהוא בחברת שווים לו, בה יוכל להביא לידי ביטוי את אישיותו, שאיפותיו וכישוריו, היא גמילות חסד גדולה. לאמור, עם כל הצער, לפעמים החסד הגדול ביותר שאפשר לגרום לתלמיד הוא דווקא בכך שלא מקבלים אותו למוסד לימודי שמעל לרמתו, כשם שלתלמיד בכיסא גלגלים ייגרם נזק נפשי, לימודי ולפעמים גם רוחני, אם יירשם לישיבה תיכונית 'סביבתית' בה הטיולים האתגריים עומדים לעיתים במרכז האווירה וסדר היום.

הנזקים העלולים להיגרם מהמצוינות והדרך להתמודד איתם

יש לציין שאחת מתופעות הלוואי שעלולות להיגרם כתוצאה מיצירת מסגרות של מצוינות היא תחושת התבדלות וגאווה, שעלולה ליצור רתיעה, ולעיתים אף לויתור בגללה על שאיפת המצוינות. אך מקובלנו שאין לוותר על דברים חיוביים מחשש לגאווה, ובמקביל יש לעבוד על מידת הענווה. כך למשל נוהגים לעשות סיום מסכת בציבור על אף תחושת גאווה שעלולה לעלות בלב האדם המסיים, וכפי שכתב הרב (מידות הראיה, גאווה, כג):

טיפשות היא להתבטל מן הלימוד או מכל דבר טוב או מחידוש או אפילו מכתובת חידושי תורה, מפני חשש תערובת גאווה, כי אם צריך לעסוק בכל טוב, ולהשתדל שכל המחשבות יתעלו, והגאווה או שתידחה, או שתתקדש ותתרומם למקורה, או שתתבטל ע"י תשובה תתאה ועילאה.

ברוך זו, הרב כותב על ההכרח והתועלת ביצירת הבדלי מעמדות בעם ישראל, כגון בהתרחקות מעמי הארצות בענייני טומאה וטהרה על אף שיש בכך הבעת חוסר אמון כלפי ציבור גדול, גרימת תחושת עלבון וחשש גאווה, אך כל זה נצרך כדי להועיל להתעלות האומה כולה, כולל לעמי הארצות עצמם (עין איה, סדר זרעים, פסקה י):

כבוד החכמים, שהוא נחלה שישאל צריכים אליה ביחוד להורות על מעלת תורת ד' ותעודתה הרוממה, כשהיא נלווית עם המועקה המוסרית שבאה ע"י חסרון האמונה (=הנאמנות) בענייני טומאה וטהרה, אע"פ שמסבבת גם כן איזו טינה בלב וקצת תרעומות מצד עמי הארצות, מ"מ הוא עניין מוכרח שתועלתו רבה להשיב ע"י המועקה הפנימית הזאת ההולכת לאיטה את כל העם אל מעלת חכמים לימודי ד', כדי שיהיו ראויים באמת למלא את תעודתם העליונה להיות עם קדוש לד', עליון על כל גויי הארץ בקדושת מידותיו וטהרת דעותיו.

ברור שבמסגרות חינוכיות שמציבות רף גבוה של מצוינות יש לנקוט בדרכים שונות כדי לבנות בקרב התלמידים ענווה ותחושת חיבור לשונים מהם ולכלל כולו. אחת הדרכים היא בקבלת תלמידים שלצד התאמתם הבסיסית למסגרת יש להם ייחודיות מבחינות שונות, כגון קושי חברתי או רגשי, רקע שונה וכד', וקליטתם במוסד תועיל לא רק להם, אלא גם לכלל התלמידים להימנע מתחושת התנשאות וניכור כלפי השונה.

סיכום

- א. לדעת הרב קוק זצ"ל, על אף הערך הגדול של האחדות, יש לעודד מצויינות ביראת שמים וברמת הלימוד, ולהעדיף את האיכות על הכמות.
- ב. הרב עודד הקמת מוסדות ויישובים שיאפשרו יצירת אקלים רוחני וחינוכי ייחודי ויחייבו מיון קפדני, כולל שימוש במושגים כ"יחיד סגולה", "עילויים" ו"מצויינים".
- ג. מצויינות אינה התבדלות וניכור, אלא היא עשיית חסד עם הכלל ועם הפרט, כולל עם התלמידים החלשים.
- ד. תופעות לוואי שליליות שעלולות להיגרם כתוצאה מהדגשת המצויינות אינן צריכות להנמיך את הרף הרוחני והחינוכי, ובמקביל להתעלות הרוחנית ולפיתוח הכישורים הלימודיים יש לעסוק גם בחינוך התלמידים למידות טובות ולהרגשת אחדות ישראל, תוך הסברה שההתבדלות הזו מטרתה דווקא ליצור חיבור גדול ועמוק יותר לכלל ולפרט.
- ה. גם אם בשעת הצורך יש הכרח ליצור אינטגרציה ובכך להנמיך ולעכב את התפתחות חלק מהתלמידים, יש להימנע מלהפוך זאת לאידיאולוגיה ולהצדיק את הבינוניות לכתחילה. מותר להתפשר, אבל אסור להיות פשרנים. ככל שנהיה חזורים בשאיפה ליצור רף רוחני ולימודי גבוה בקרב תלמידינו, ונציב זאת לעצמנו ולהם כדרך המצופה מאיתנו לכתחילה, כך נוכל לצמצם את רמת ההתפשרות למינימום ההכרחי, ולהגיע מהר יותר למצב מתוקן ואידיאלי.

האור האלוקי מהפרט לכלל

בזה שנמצאים רבים מבני ישראל שמקיפים תמיד את התוכן הרוחני של האומה בשורש קודשו, הם מוסיפים רוח חיים ואור פנימי מעודד ומקשר בכל האומה כולה. בכל אחד ואחד מישראל, מגדול ועד קטן, אור אלוקים חיים ביפעת קודש בוער ומאיר. הדמיון הרואה בהופעתו של כל אחד מישראל הופעה אלוקית משוכללת הוא תולדה של הניצוץ הנבואי, שהוא נמצא רק בשביל ישראל.

אורות ישראל ריש פרק ט (בדילוגים)